

Kritik mot statsocialismen

Helmut Rüdiger

1949

Under många årtionden har endast syndikalismen och anarkismen framstått som kritiska tendenser mot statssocialismen. Löntagarna befinner sig under det kapitalistiska produktionssystemet i beroendeställning gentemot företagarna, d. v. s. en minoritet inom samhället som äger produktionsmedlen. Den stora massan proletärer har ingen utsikt att få förvärva produktionsmedel för att grunda självständiga existenser. Socialismen framstod ursprungligen som en produktionsform genom vilken alla skulle göras till delägare i produktionsmedlen. Den allmänna föreställningen var den att en sådan ordning skulle garantera välbefinnande åt alla samt den moraliska tillfredsställelse som ligger i medbestämmanderätten över arbetsprocessen.

Den moraliska innebörden i socialismen, som är identisk med dess frihetliga krav, beaktades emellertid inte tillräckligt. Trygghetstanken blev förhärskande, och den fann sitt uttryck i föreställningen att staten som företagare skulle kunna garantera den eftertraktade sociala säkerheten. I allmänhet nöjde man sig med ännu mindre: en statligt organiserad socialpolitik som skyddar lönarbetaren mot vissa risker och faror samt tillförsäkrar honom en liten ålderspension m. m.

Socialismen blev statssocialism, även om statssocialisterna bildade två skolor, vars skillnad dock är av rent teoretisk natur. Båda två utmynnar i statsmakten utbyggande och förstärkande. Bolsjevikerna, åtminstone Lenin-generationen, höll fast vid Karl Marx' utopi om statens "bortdöende" efter en viss tids övergångsdiktatur. Marx-Engels, i motsats till Lassalle, utpekade som mål en fri, associativ socialism; framförallt i skriften om inbördeskriget i Frankrike (Pariskommunen) intog Marx en radikalt antistatlig hållning. Visserligen står den i rak motsats till hans auktoritära praktik och de rentav jesuitiska medel han tillämpade i kampen om ledningen i första Internationales. Lenin - i sin polemik mot anarkisterna - bekände sig till en fri socialism som mål, men arbetade lika medvetet och systematiskt för frihetens totala utrotande - inte bara detta utan också för alla frihetliga socialisters fysiska förintelse, dock bara som "övergång", till tröst för de mördade. Stalin försökte dock senare medelst en ganska tillkrånglad teoretisk förklaring, rätta till Lenins teori om statens bortdöende. Sammanfattningsvis säger han: statens bortdöende kommer till uttryck i statsmaktens förstärkande, ett fastslående vars mening endast torde vara tillgänglig för dialektiskt skolade materialister.

Socialdemokratin däremot offrade den marxistiska myten om den självdöende staten. Engelsmannen MacDonald och tyska socialdemokrater skrev under mellankrigstiden att staten inte kunde avskaffas. I stället skulle den demokratiseras och utrustas med större sociala och ekonomiska befogenheter. I denna riktning arbetade socialdemokratin i alla länder, men demokratins effektivisering förefaller problematisk. även en del socialdemokrater medger faran i denna utveckling.

Vissa symptom på ett avståndstagande från statssocialismen har emellertid gjort sig gällande i Tyskland. Erfarenheten med den nazistiska totalismen har verkat avskräckande på demokratiskt sinnade socialister av den gamla statssocialistiska skolan. Den faktiska utvecklingen berättigade kanske inte till större förhoppningar på en radikal förnyelse i den tyska socialdemokratiska rörelsen. Vissa olyckliga förhållanden - t. ex. den obestridda nödvändigheten att kämpa för det totalitärt förslavade Östtysklands återförening med de demokratiska västzonerna - verkar t. ex. i den riktningen att den politiska "enhets"-tanken i sin centralistiska form träder starkare än någonsin i brännpunkten, och strävanden efter en ny, alla tyskar omfattande nationalstat förhindrar utvecklingen av verkliga federalistiska och europeiska idéer i de socialdemokratiska kretsarna. Så står exempelvis Schumachers tes, att förutsättningarna för ett federativt Europa är existensen av på demokratiskt grund statligt enade nationer, i motsättning till federalismen. Federalismen eftersträvar nationalstaternas upplösande till förmån för andra territoriella grupperingar och framförallt en mångfald funktionella övernationella förbund och institutioner. Att även demokratiska tyskar, och just dessa, inte står likgiltiga inför östtyskarnas tragiska öde, förstår vi till fullo; men tyvärr förstärker även dessa krafter agitation nationalistisk-centralistiska krafter. Härtill kommer andra tyska svårigheter som vi här inte kan gå in på.

Men ändå kan vi påpeka en viss frihetlig tendens hos tyska socialdemokrater som är glädjande. Inte bara enstaka aktiva partimedlemmar, utan också instanser och kongressbeslut vänder sig öppet mot statssocialismen - som dock tidigare var en ren självklarhet i dessa politiska kretsar. År 1946 t. ex. fastslog den första tyska socialdemokratiska partikongressen efter nazismens sammanbrott att "*produktionens socialisering sker på olika sätt och i olikartade former. Det finns för socialismen inte någon likformighet och ingen ofrihet, ingen kommenderad kasernsocialism, ingen uniformitet. Det finns inte bara ett socialistiskt samhälle utan de mest olikartade företags-*

och produktionsformer. Socialismen vill så mycket ekonomiskt självstyre som möjligt under det mest omfattande deltagande av arbetarna och konsumenterna.”

Kanske tänker man sig här i huvudsak staten fortfarande såsom den egentliga företagaren för socialiserade företag eller näringssektorer, men självstyret betonas mycket kraftigt. Uttalandet pekar väl närmast mot vissa blandade företagsformer, där vid sidan av stat och kommun fackföreningar, kooperativa organisationer och arbetarna inom företagen ska tillerkännas större inflytande på socialiseringens utformning. Detta är otvivelaktigt ett framsteg; i sådana uttalanden visar det sig, att den under årtionden för döva öron framlagda antiauktoritära kritikerna börjar vinna anklag efter nazismens och bolsjevismens negativa erfarenheter. Att man bland tyska socialdemokrater nu för tiden inte längre önskar kalla sig för statsocialist eller åtminstone försöker komplettera statssocialismens tanke genom små lån hos syndikalistiska och anarkistiska tankebyggnader, är ett steg framåt. På vissa håll uttalar man t. o . m. öppet, att det rör sig om medgivanden för syndikalismen; således lämnade hamburgersocialdemokraten Heydorn en förklaring om socialiseringsplaner varvid han talade om bildandet av självstyrande industriella organismer. Denna tendens, tillade han, är *”en viss pånyttfödelse av syndikalistiska tankar”*.

Intressantast i detta sammanhang är emellertid utvecklingen i Hessen. Hessen, en västtysk delstat med Frankfurt a. M. som huvudstad, införde i sin efterkrigsförfattning efter allmän folkomröstning (referendum) vissa bestämmelser om socialisering. I själva författningen fastslogs det, att de socialiserade företagen skulle förvaltas av kommuner, fackföreningar, arbetare och konsumenter under statens överinsyn. Hessens regering stötte emellertid på motstånd - från den amerikanska ockupationsregeringens sida. Denna krävde socialiseringsparagrafernas slopande. Motiveringen var att regeringen eller parlamentet i en tysk delstat inte ens efter allmän folkomröstning hade rätt att på landets territorium genomföra några socialiseringsåtgärder. Detta åligg, förklarade de amerikanska generalerna, uteslutande en kommande tysk centralregering. Amerikanerna kräver annars en federalistisk författning av Tyskland, men i kampen mot den förhatliga socialismen använder de sig, som man ser, utan vidare av rent centralistiska argument. Intermezzot framkallade en intressant parlamentsdebatt och några principiella förklaringar av Hessens ekonomiminister, socialdemokraten dr Koch. I ett längre anförande försvarade han socialiseringstanken. Vi citerar ur hans tal följande:

”I näringslivets medelpunkt, och därmed också i medelpunkten för vår socialisering, står människan, som vi måste socialisera för. Vid alla våra strävanden efter socialisering har vi tänkt på den arbetande människan. Socialiseringen är för oss - och just detta vill vi påpeka för socialiseringsmotståndarna - inte något förstatligande, och under inga omständigheter någon byråkratisering. Just våra statskapitalistiska erfarenheter i det förflutna och i nuet låter oss förstå, att statskapitalismen inte löser utsugningens problem. Också de fackliga grundsatser som framlagts angående socialiseringen, fastslår att den inte helt enkelt kan likställas med ett förstatligande. Av dessa skäl har vi inte kunnat sympatisera med den kommunistiska fraktionens förslag, som går ut på att parlamentet omedelbart skulle skapa statsägda (landeseigene, efter den östtyska terminologin) företag... Vi vill inte skapa statsägda företag såsom grundvalar för en kommande statskapitalism. Nej, när vi socialiserar, så söker vi efter en syntes mellan ett näringsliv som inte längre är någon profitekonomi, utan en behovstäckningsekonomi, och staten, som också i framtiden planerande och dirigerande ska delta i näringslivet, men som inte själv ska leda ekonomiska företag. Dess uppgift är endast att skapa förutsättningar för att näringslivet kan utveckla sig.”

(Vi kan här påminna om att också den frihetliga socialisten Proudhon tillerkände lagstiftningen en sådan uppgift.)

Koch fortsatte:

”Vi måste först lösa frågan om vi såsom bärare för socialiserade företag skulle använda en av de traditionella rättsformerna.”

Koch förklarade, att man varken ämnade godta aktiebolagets eller någon annan bolagsform på grundval av den bestående kapitalistiska handelsrätten, men inte heller den kooperativa formen; formen som stiftelse

garanterar inte heller en socialistisk driftsledning. Å andra sidan skulle "företagens förvandlande till offentlig-rättsliga korporationer... ha underkastat dessa företag ett alltför stort inflytande från staten och myndigheterna, och på så sätt skulle deras ekonomiska rörelsefrihet ha inskränkts. Av alla dessa skäl framlägger vårt utkast en företagsform, där organisationen och driftsledningen utgår från rent socialistiska (gemeinwirtschaftliche) synpunkter. Vi är medvetna om ansvaret att därmed skapa något alldeles nytt; vi var tvungna att skapa något fullkomligt nytt. Denna nya företagsform kallar vi för *Sozialgemeinschaft* (socialgemenskap) resp. *Sozialgewerkschaft* i gruvindustrin (en gruva eller ett gruvföretag kallas i tyskan ibland också för *Gewerkschaft*, vilket annars betyder fackförening). Socialgemenskapernas bildande behärskas av principen att de till kollektivegendom förvandlade företagen fortsätter att existera och arbeta såsom ekonomiskt självstyrande enheter. Principiellt förvandlas varje socialiserat företag till en socialgemenskap. Undantag från denna regel, framförallt sammanslagning av vissa företag, ska endast förekomma när det gäller gemensamma mål syftande på rationalisering." (Efter Frankfurter Rundschau av den 27 januari 1949.)

Dr Koch har tidigare utgivit en broschyr under titeln "Sozialisierung" (Hamburg 1947), där han närmare utvecklar sin uppfattning. Han förklarar bl. a. att mindre företag ska utvecklas i riktning mot vissa producentkooperativa former. Förvaltningsrådet i socialgemenskapen ska enligt dr Kochs mening sammansättas av tre element. För det första, fackföreningarna såsom representanter för producenterna, och för det andra representanter för konsumentintressena. Som sådana framstår för dr Koch närmast kommuner och kommunalförbund. Som tredje part, som samhällsrepresentant, skriver Koch, ska emellertid *inte staten* inkopplas: "Det är min avsikt att staten med sina ämbetsmän i mån av möjlighet ska hållas borta från den socialiserade delen av näringslivet." Som tredje part ska den socialiserade näringssektorn som helhet delta i de enstaka förvaltningsråden; alla socialgemenskaper i Hessen tillsammans bildar nämligen, enligt Kochs förslag, *Laudesgemeinschaft der Sozialgemeinschaften*, d. v. s. socialgemenskapernas landsomfattande samarbetsorganism. Därmed skulle den socialiserade delen av näringslivet bli självstyrande och dess ledning återigen vara representerad i de enstaka socialiserade företagens förvaltning.

Landesgemeinschaft själv ska i enlighet med dr Kochs planer bildas i samarbete mellan Hessens LO, Hessens kommunalförbund och Hessens parlament.

I dr Kochs broschyr utvecklas tankegången ännu vidare och det socialiserade näringslivets samband med ekonomin i dess helhet skisseras efter olika riktlinjer. Vad det kommer an på i vårt sammanhang är att Kochs förslag innebär ett mycket medvetet avståndstagande från varje tanke på statssocialism; statssocialismen framstår för Koch såsom socialiseringens största fara, en urartning som till varje pris måste undvikas.

Man kan inte förneka att det här föreligger en teoretisk och praktisk utveckling i önskvärd riktning. Dr Kochs idéer är naturligtvis ingen slutgiltig lösning och kan säkert diskuteras från många synpunkter. Förresten har andra arbetskretsar och författare i Tyskland som söker efter icke-statliga former för socialisering, framlagt delvis avvikande planer. Så t. ex. framför professor Webers "Aktionskrets för frihetlig socialism" (Heidelberg) tanken på socialiserade företags organisation i form av offentliga "stiftelser" eller de riktlinjer som utvecklats och praktiserats av firman Zeiss i Jena. Evert Arvidsson i "Gruvorna åt folket" framkastar idén om bildandet av kooperativa företag eventuellt inom av staten kontrollerade industrier, ett slags kooperativ experimental-socialism; i samma riktning går de förslag som skisserats upp av de franska Communautés de Travail vi skildrat i föregående nummer av denna tidskrift.

Det intressanta är att alla dessa kritiska undersökningar, praktiska förslag och planer har ett gemensamt: de förkastar statssocialismen. Att sådant i dag händer på bred front, är viktigt för syndikalismen. Det betyder att med syndikalismen besläktade idéer bryter igenom. Det vore i detta läge ett misstag, en sekteristisk, utopistisk tanke att kräva alla de nya tankarnas underordnande under tidigare utarbetade syndikalistiska planer och schabloner. De syndikalistiska förslagen måste definieras på nytt i anknytning till de nyare planer som här i korthet beskrivits (Arvidssons förslag till bildandet av kooperativa företag är inte heller syndikalism i klassisk mening, ty denna innebär uteslutande facklig ledning av produktionen). I samband med diskussionen om dessa spörsmål måste också den under spanska inbördeskriget samlade ekonomiska erfarenheten på nytt analyseras. På nytt - det är kanske fel att säga det på det sättet; den har hittills aldrig analyserats. Det föreligger på svenska endast mer eller mindre smamanhängande framställningar om en enda sektor i det spanska näringslivet under kriget: jordbrukskollektiven. Källmaterialet till studier i den av syndikalisterna tillämpade industriella politiken

finns i protokollet över de spanska syndikalistiska organisationernas utvidgade ekonomiska kongress i Valencia (januari 1938). Det är tyvärr inte översatt; tillsammans med detta material bör en stor mängd småskrifter om erfarenheterna på olika industriella områden, dessutom Kataloniens lag om kollektivisering, lagstiftningen om jordbrukskooperationen m. m. grundligt studeras för att man skall nå fram till en klar uppfattning om de utvecklingslinjer som gjort sig gällande i det antifascistiska Spanien. Det skulle vara ett ödesdigert misstag att anta, att näringslivet i Spanien under denna epok utformats endast i enlighet med syndikalistiska planer. En stor del av näringslivet kontrollerades inte av syndikalisterna, och det gällde i samarbete med andra sociala och politiska krafter att skapa vissa lagliga normer för den privata näringssektorn (t. ex. icke kollektiviserade jordbruk m. m.). Syndikalisterna hade kunnat lösa alla dessa problem ensamma endast om de tillgripit diktaturen, vilket de inte gjorde; deras frihetliga instinkt förhindrade denna urartning. Den enda möjligheten i det rådande läget var *samarbetet*, även om problemet om de mest lämpliga formerna för detta samarbete kanske inte lösts på ett tillfredsställande sätt. Det spanska näringslivet under inöördeskriget var av sammansatt art, många olika krafter - delvis också varandra motsatta - gjorde sig gällande; tiden räckte inte till för att dessa krafter kunde uppnå jämvikt. Ett studium av dessa erfarenheter skulle dock kunna ge intressanta resultat just i samband med de ovan skildrade idéförändringarna i vissa socialdemokratiska kretsar.

Vi avstår här från varje försök till ett helt bedömande och en slutgiltig uttolkning av dessa tendenser och kan inte heller framlägga något officiellt syndikalistiskt ställningstagande - ett sådant finns inte och kan inte finnas; vi framlägger materialet till diskussion.

Det Anarkistiska Biblioteket

Helmut Rüdiger
Kritik mot statssocialismen
1949

Syndikalismen #2 1949

www.anarkistiskabiblioteket.se